

تبیین رابطه هویت ملی و پاسخگویی به تهاجم فرهنگی دشمن

* حسن دولتی

** فرشیده ضامنی

E-mail: hasan_savalan@yahoo.com

E-mail: F_zameni@yahoo.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۶/۲۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۴

چکیده

این پژوهش با هدف تبیین رابطه ابعاد مختلف هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی در بین دانشجویان دانشگاه علوم دریایی امام خمینی(ره) انجام شده است. پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها، توصیفی از نوع همبستگی بود. جامعه‌ی آماری ۸۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه علوم دریایی امام خمینی(ره) و نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده به تعداد ۲۶۰ نفر براساس جدول کرجسی و مورگان بود. ابزار گردآوری داده‌ها پرسش‌نامه بوده که داده‌ها با استفاده از ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چند متغیره آزمون شدند. نتایج تحقیق حاکی از وجود رابطه بین بعد جغرافیایی هویت ملی با پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن است، ولی این رابطه از نوع ضعیف است و بین بُعد فرهنگی - تاریخی و بعد سیاسی هویت ملی و تهاجم فرهنگی رابطه معنی‌دار و مثبت وجود دارد. همچنین بُعد فرهنگی - تاریخی هویت ملی پیش‌بینی‌کننده‌ی قوی‌تری نسبت به بعد سیاسی هویت ملی در پاسخ به تهاجم فرهنگی است.

کلید واژه‌ها: هویت ملی، فرهنگی - تاریخی، جغرافیایی، سیاسی، تهاجم فرهنگی.

* دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران

** استادیار مدیریت آموزشی، واحد ساری، دانشگاه آزاد اسلامی، ساری، ایران، نویسنده‌ی مسوول

مقدمه

یکی از مسائلی که به دنبال روند رو به رشد جوامع، و از بدو شکل‌گیری نظریه جهانی شدن به موضوع مرکزی نظریه پردازان جهانی تبدیل شده، سرمایه فرهنگی است. بورديو سرمایه فرهنگی را هنجارها و ارزش‌های ناخودآگاه افراد می‌داند، که اغلب از دوران کودکی شروع شده و همراه با درک و شکل‌گیری رفتارها در سرتاسر زندگی آدمی تداوم می‌یابد و قابلیت آن را دارد تا به‌عنوان سدی در برابر تهاجم فرهنگی دشمن قرار گرفته و به‌عنوان یک عنصر بلامنازع پیشرفت در زندگی قرار گیرد (رویال، ۲۰۱۲: ۲۰ به نقل از بورديو، ۱۹۹۰)؛ و میراث هزاران سال تجربه تلخ و شیرین جامعه است که هویت را شکل داده و آن جامعه را از جوامع دیگر متمایز می‌سازد (فولادی و همکاران، ۱۳۷۸: ۸) و در سازمان‌ها به‌عنوان کلید اصلی کنترل بحران محسوب می‌شود (اومر و همکاران، ۲۰۱۴: ۵۶۷). اگرچه فرهنگ‌ها از تداوم برخوردارند، با تحول و تغییر نیز همراه هستند؛ در فرآیند جهانی‌شدن، برخی از فرهنگ‌ها، امکان پایداری و نفوذ بیشتری داشته، اما برخی از فرهنگ‌ها با تهدید روبرو هستند و به عبارتی در معرض تهاجم قرار می‌گیرند (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۲)؛ بشر متمدن عصر فضا و کامپیوتر، امروز دیگر اربابان خویش را بر تخت‌های آراسته نمی‌نشانند و قدرتمندان نیز با ایجاد ترس و وحشت قادر به بهره‌کشی از ملت‌ها نیستند، به همین علت راهکارهای جدیدی انتخاب کرده و با تهاجم فرهنگی وارد میدان شده‌اند تا باورهای دینی و ارزش‌های اخلاقی و سنت‌های اجتماعی ملت‌ها را نشانه بگیرند (صابری، ۱۳۸۰: ۳۴۴). این تغییر در مقاطعی، پرشتاب و در راستای منافع کشورهای سلطه‌گر بوده و نگرانی‌ها و مسائل مبرمی را برای کشورها به دنبال داشته است. امام خمینی (ره) در این ارتباط می‌فرماید: «اگر فرهنگ جامعه‌ای وابسته و مرتزق از فرهنگ مخالف باشد ناچار دیگر ابعاد آن جامعه به جانب مخالف گرایش پیدا می‌کند و در آن مستهلک می‌شود و موجودیت خود را در تمام ابعاد از دست می‌دهد» (صحیفه نور، ج ۱۵: ۱۶۰). مقام معظم رهبری نیز می‌فرماید: «دشمن از راه اشاعه‌ی فرهنگ غلط، فرهنگ فساد و فحشا سعی می‌کند جوان‌های ما را از ما بگیرد؛ کاری که دشمن از لحاظ فرهنگی می‌کند، نه فقط یک تهاجم فرهنگی بلکه باید گفت یک شیخون فرهنگی، یک غارت فرهنگی و یک قتل‌عام فرهنگی است» (۱۳۷۱/۴/۲۲). در همین راستا تغییر و تحولات فرهنگی جامعه ایران براساس نظم نوین جهانی، با تهاجم فرهنگی غرب علیه ملت ایران همراه شده، و با گسترش تکنولوژی ارتباطات، شدت، سرعت و پیچیدگی بیشتری پیدا کرده است (موسوی و همکاران،

۱۳۸۰: ۸۲). مخصوصاً دانشجویان دانشگاه‌ها را به لحاظ دارا بودن روحیه نوخواهی و کنجکاوی از یک‌سو، و محافظه‌کاری نسل قبلی از سوی دیگر، با اختلالات رفتاری مواجه کرده است و موجب شده تا از نسل قبلی که اداره‌کنندگان نهادهای اساسی جامعه هستند، فاصله گرفته و شکاف نسلی بین آنها به وجود آید. بنابراین ضرورت دارد تا چاره‌ای اندیشیده شود (عباسی و همکاران، ۱۳۸۶: ۱۱۶). نقیب‌زاده بر این باور است که آینده‌نگری و پیش‌بینی دقیق می‌تواند کارساز بوده و تا حد زیادی از پیامدهای وخیم پیشگیری کند (قاسمی و همکاران، ۱۳۹۱: ۹۲، به نقل از نقیب‌زاده، ۱۳۸۵: ۲). تجربه جهانی و توسعه کشورهای هم‌چون ژاپن، هند، چین، کره جنوبی و مالزی مبین آن است که تکیه بر هویت و فرهنگ ملی و بومی، اساس هر نوع توسعه پایدار و مقاومت در برابر تهاجم فرهنگی است؛ علت این امر ریشه در این حقیقت دارد که توسعه در بستر فرهنگی - تاریخی تکامل و تحقق می‌یابد (سبحانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۹). مصباح نیز بیان می‌کند که تحول در آموزش و پرورش یک جامعه سبب تحول هویت روحی و معنوی افراد شده و آرا و عقاید، اخلاق، رفتار و سلوک آنان را دگرگون می‌سازد. آموزش و پرورش، هم بر دانش مردم و هم بر اقبال و گرایش آنان به اوضاع و احوال و ارزش‌ها و آرمان‌های مطلوب و صحیح می‌افزاید (صالحی‌امیری و همکاران، ۱۳۹۲: ۸، به نقل از مصباح، ۱۳۸۰). در واقع مؤسسات آموزشی به‌ویژه دانشگاه در قبال فرهنگ به‌طور عمده سه وظیفه انتقال، نقد و توسعه را دارند (عصاره و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۲). که آنها عواملی تعیین‌کننده در بازآموزی و روزآمد ساختن اطلاعات حرفه‌ای بخش فرهنگ، صنعت و سایر بخش‌های جامعه است (سبحانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۰: ۸۹). و جهت جلوگیری از هجمه‌های فرهنگی امپریالیسم غرب، در کنار آموزش علم و پژوهش، نسبت به انتقال آموزش و بازاندیشی میراث فرهنگی و تاریخی جامعه به نسل جوان اقدام می‌کند (رحمانی، ۱۳۸۴: ۶). و در مواردی حتی قابلیت برخوردار از اندیشه‌ی انتقادی را نیز نسبت به آنها در بر می‌گیرد (شریف‌زاده، ۱۳۹۰: ۷۹). و به عبارتی در چنین شرایطی اگر دانشگاهی قادر نباشد در جهت پالایش، غنی‌سازی و هویت فرهنگی جامعه نقشی ایفا کند، مسلماً افراد آموزش دیده و نیروهای متخصص آن، دارای فرهنگی می‌شوند که متناسب با تخصص آنهاست. با نگاهی به پدیده فرار مغزها در خواهیم یافت که دانشگاه‌ها نتوانسته‌اند فرهنگ و هویت ملی را در کنار آموزش علم، به نسل جوان انتقال دهند (رحمانی، ۱۳۸۴: ۹). بر این اساس با توجه به آنچه گفته شد نگارنده در این مقاله به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که چه

رابطه‌ای بین ابعاد هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی در بین دانشجویان دانشگاه‌ها وجود دارد؟

پیشینه تحقیق

در ارتباط با هویت ملی و تهاجم فرهنگی تحقیقاتی انجام شده که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

اذنچیلر (۱۳۹۳) در مطالعه‌ای روش‌های مقابله با تهاجم فرهنگی و هجوم دشمن را مورد بررسی قرار داد و نتیجه گرفت که شیوه‌های تعلیم و تربیت اسلامی می‌تواند زمینه صیانت از هویت ملی و فرهنگ خودی و مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن را فراهم سازد. یافته‌های پژوهش قاسمی و همکاران (۱۳۹۰) با عنوان «رابطه هویت ملی و وحدت ملی در ایران» نشان داد که تحکیم و پویایی هویت ملی بر وحدت و همبستگی ملی و مقابله با تهاجم فرهنگی تأثیرگذار است.

قنبری و همکاران (۱۳۹۰) در تحقیقی با عنوان «قدرت هویت ملی در بین ایرانیان» برای سنجش وضعیت هویت ملی پاسخگویان سه بعد از ابعاد هویت ملی شامل بعد سرزمینی و جغرافیایی، بعد فرهنگی و بعد زبانی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج نشان داد که میان متغیرهای سن، سواد، تأهل و فعالیت روابط معناداری برقرار بوده و مردان بیش از زنان دارای وفاداری و تعهد ملی و حاضر به دفاع از کشور در شرایط جنگی هستند. یافته‌های پژوهشی فخرایی و همکاران (۱۳۸۸) با عنوان «بررسی رابطه سرمایه فرهنگی با هویت‌پذیری» نشان داد که همبستگی معنادار و مثبت بین هویت و سرمایه فرهنگی و هویت ملی و دینی وجود دارد. لیکن همبستگی معناداری بین سرمایه فرهنگی و هویت جهانی وجود ندارد.

ولی‌زاده (۱۳۸۸) نیز در پژوهشی در زمینه «نقش تقویت باورهای دینی و سیاسی بر تهاجم فرهنگی» به نقش باورهای دینی و سیاسی بر جهت‌گیری صحیح رفتاری و مقابله با تهاجم فرهنگی تأکید کرده است.

حاجیان (۱۳۸۷) در پژوهشی با «عنوان گرایش نسبت به هویت ملی در سه بعد فرهنگی، اجتماعی و سیاسی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی» نشان داد که در مجموع گرایش به هویت ملی (با ترکیب سه بعد اصلی) در میان اقوام از حد متوسط بالاتر است. ابوالحسنی (۱۳۸۷) در مطالعه خود در مورد «مؤلفه‌های هویت ملی با رویکرد پژوهشی» نتیجه گرفت که هویت ملی از عوامل اصلی پایداری نظام‌های سیاسی و اجتماعی است.

عباسی و ایمان (۱۳۸۶) در پژوهشی با هدف «تبیین جامعه شناختی گرایش نوجوانان به فرهنگ غربی»، نتیجه گرفتند که میزان گرایش‌های ملی و مذهبی قوی‌ترین رابطه را با متغیر گرایش به فرهنگ غربی نشان داده است و پس از آن فاصله فرد با نظام ملی سیاسی و میزان گرایش‌های گروه دوستی به ارزش‌های فرهنگ غربی و در جایگاه بعدی فاصله اجتماعی فرد با خانواده و در پایان فاصله فرد با سیستم آموزش و پرورش رابطه معناداری با متغیر گرایش به فرهنگ غربی داشته‌اند.

یافته‌های لطف‌آبادی و همکاران (۱۳۸۳) در تحقیقی با عنوان «بررسی چگونگی نگرش دانش‌آموزان به جهانی‌شدن و تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان» حاکی از آن بود که رابطه مستقیم و معنی‌داری میان احساس تعلق به وطن و دفاع از هویت ملی و احساس غرور ملی، مشارکت در فعالیت‌های سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با تقویت هویت ملی وجود دارد و تقویت هویت ملی مانعی برای سرکوب هویت خویش و روی آوردن به دیگر هویت‌ها و به عبارتی تهاجم فرهنگی است.

سرجی و همکاران (۲۰۱۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «تأثیر تبلیغات با نماد هویت ملی در خرید کالا» نشان داد که ارزیابی تأثیر این تبلیغات در خرید کالا مطلوب است. بدین معنی که محصولات زمانی که با نمادهای هویت ملی و بدیع به صورت آشکار تبلیغ شدند نسبت به زمانی که نمادهای هویت ملی به صورت آشکار ارائه نمی‌شدند، بیشتر مورد خریداری واقع شدند و تأثیر این تبلیغات پایدار بوده است حتی زمانی که به صورت آشکار با محصولاتی همراه با نمادهای روشن و بدیع منطبق نبوده‌اند.

هانا (۲۰۱۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «مدرنیزه شدن و تهاجم فرهنگی» نشان داد مردم باتک توپا امروزه تحت تأثیر اقتصاد سرمایه‌داری با مشکلات حفظ سنت‌ها در مسیر عبور به عصر مدرن روبرو هستند. نتایج آن را می‌توان در اضافه شدن ظروف مدرن و فضاهای جدید به زندگی خانوادگی، بدون داشتن هیچ‌گونه اصل و نسب خاصی ملاحظه کرد. شهرک‌های سنتی تحت تأثیر تهاجم فرهنگی در آرزوی محقق شدن استانداردهای شهری در حال نابودی هستند.

زاینگ (۲۰۱۰) در تحقیقی با عنوان «تهاجم فرهنگی و راهکار محافظت از فرهنگ در چین» نشان داد که هویت و فرهنگ ملی در رشد اقتصاد و پیشرفت شهرنشینی چین مؤثر بوده است بنابراین برای جلوگیری از تهاجم فرهنگی و محافظت از فرهنگ ملی و حفظ غرور کشور، هویت ملی باید در بلندمدت متناسب با سطح پیشرفت کشور تغییر کند.

مبانی نظری

مفهوم‌شناسی هویت ملی

مفهوم هویت به معنی هستی و وجود است؛ چیزی که وسیله شناسایی فرد باشد، یعنی مجموعه خصائل فردی و خصوصیات رفتاری که از روی آن فرد به‌عنوان یک گروه اجتماعی شناخته و از دیگران متمایز شود (اشرف، ۱۳۹۰: ۲۳). در تعریف احساس هویت ملی، اسمیت (۱۹۹۱) بیان می‌کند که حس هویت ملی ابزار قدرتمندی برای تعریف و تعیین موقعیت و ماهیت فرد در جهان است و احساس تمایز در یک جامعه جهانی با کمک هویت ملی افراد به دست آمده و مهیا می‌شود. عناصر هویت ملی را مجموعه‌ای مشتمل بر فرهنگ، سرزمین، اقتصاد، حقوق و سیاست تشکیل می‌دهد که به افراد کمک می‌کند تا احساس اخلاق را در خودشان توسعه داده و درک بهتری از منافع، انگیزه‌ها، ارزش‌ها، نگرش‌ها و رفتارشان حاصل کنند (سرجیو و همکاران، ۲۰۱۴: ۱۰۲۷). در واقع هویت ملی به وسیله جامعه‌ای که در آن موجود هستیم شکل می‌گیرد (ایدریس و همکاران، ۲۰۱۲: ۴۴۵). و به باور گل‌محمدی (۱۳۸۱) عبارتست از احساس تعلق به گروهی از انسان‌ها، به واسطه داشتن اشتراکات در برخی عناصر فرهنگی و شبه فرهنگی. به بیان دیگر، هویت ملی نوعی احساس یا آگاهی تعلق به ملت است که همواره با توسل به عناصر فرهنگی مختلف بازتولید می‌شود (کبیری، ۱۳۸۹: ۱۷۳). و با تأثیرگذاری بر کنش‌های اجتماعی موجب همبستگی و انسجام در ملت‌ها شده و به تناسب زمان و مکان اجتماعی، نسبی است (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۱۱). بر سر تعریف عناصر و مؤلفه‌های سازنده هویت ملی، اجماعی وجود ندارد و این مفهوم یکی از مفاهیم مورد ابهام در حوزه جامعه‌شناسی و علوم سیاسی است که هیچ‌گاه تعریف و مؤلفه ثابتی نداشته است (کبیری، ۱۳۸۹: ۱۸۰). و به بیانی دیگر کمیت و کیفیت مؤلفه‌های هویت ملی نسبی است و ویژگی‌های متعددی برای آن ذکر شده است. برخی بر مؤلفه‌های سرزمین، نژاد، تاریخ، فرهنگ و دین و برخی بر جغرافیا و زبان تأکید کرده‌اند (کبیری، ۱۳۸۹: ۱۸۰). و برخی در کنار عناصر هویت ملی، ملی اجتماعی، هویت ملی فرهنگی – تاریخی، ملی جغرافیایی، ملی سیاسی، مطرح می‌کنند (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۱۴). مقصود از بعد فرهنگی – تاریخی هویت ملی، مجموعه ذهنی و عینی مشترکی است که از اجتماع شاخصه‌های فرهنگی – تاریخی شکل گرفته و معطوف به گذشته است و طی فرآیند جامعه‌پذیری به نسل‌های بعدی منتقل شده و نسل‌های نوین آن را به ارث برده‌اند. مجموعه‌های ذهنی شامل ارزش‌ها، هنجارها، نمادها، اعتقادات، احساسات بوده و بخش

عینی مشتمل بر میراث فرهنگی و نشانه‌های تاریخی یک فرهنگ و یک ملت بوده (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۱۶). و شامل آداب و رسوم و آیین‌هایی است که از عهد واپسین تاریخ ایران تا به امروز همچنان تداوم یافته و بخشی جداناپذیر از هویت و فرهنگ ملی ایرانی شده‌اند. برخی از این آیین‌ها همانند جشن نوروز، کتاب‌ها و آثار برجسته شاعران و میراث ادبی فارسی است که درباره‌ی تاریخ، گستره‌ی سرزمینی، آیین‌ها و سنت‌ها و اندیشه‌های دینی - فلسفی - سیاسی ایران به رشته‌ی تحریر درآمده و گنجینه‌های گران‌بهایی هستند که شکل‌دهنده‌ی روح و روان ایرانی در گذر تاریخ نیز بوده‌اند (احمدی، ۱۳۸۷: ۵۰). و اما محیط جغرافیایی عبارتست از نگرش مثبت به آب و خاک به این جهت که ما ساکن یک کشور و یک سرزمین معین هستیم و از جایگاه مشخصی در نظام هستی برخورداریم (ابولحسنی، ۱۳۸۷: ۱۵). به بیانی دیگر مکانی است که مردم به سبب جایی که در آن قرار دارند همان می‌شوند که هستند (قالیباف و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰). بعد سیاسی هویت ملی نیز از عمده‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده‌ی هویت ملی ایرانی است که در میراث تاریخی و ادبی آن بازتاب یافته و میراث سیاسی ایران و مسأله‌ی تداوم دولت ایرانی است و به معنای تعهد و وفاداری افرادی است که از لحاظ فیزیکی و قانونی عضو یک نظام یا ساختار سیاسی بوده و داخل مرزهای ملی یک کشور زندگی می‌کنند و موضوع یا مخاطب قوانین آن کشور هستند (ابوالحسنی، ۱۳۸۷: ۱۶). از برداشت و نگرش امام خمینی (ره)، بعد سیاسی هویت ملی در طول هویت دینی و از جنس دین است و به معنای سیاسی کردن هویت نیست (خسروی، ۱۳۸۹: ۳). و از آنجا که امروز نظام سیاسی ما ریشه در باورها و آرمان‌های مذهبی مردم ایران دارد، لذا در تعیین نوع هویت ملی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد چرا که نظام سیاسی تجلی‌گاه قوه‌ی اراده‌ی جمعی هر جامعه به حساب می‌آید و به‌زعم بعضی، مؤلفه اصلی هویت ملی است (زاهد، ۱۳۸۹: ۱۳۴). بنابراین با توجه به آنچه گفته شد می‌توان اذعان کرد که تقویت مؤلفه‌های هویت ملی در دانشگاه‌ها می‌تواند به‌عنوان مهم‌ترین ابزار در مواجهه با تهاجم فرهنگی غرب قرار گیرد. و این سازوکار زمانی عمل می‌کند که عوامل هویت‌ساز فرهنگی - تاریخی، سیاسی و جغرافیایی در تقابل با هم نباشند و بدون تعارضی بنیادین بتوانند گفتمان مسلطی را به وجود آورند (نظری، ۱۳۸۹: ۸۱).

مفهوم‌شناسی تهاجم فرهنگی

سابقه تهاجم فرهنگی به درازی عمر بشر است. و در طول تاریخ فرهنگ بشر مطرح

بوده و در آیات متعددی از قرآن کریم به آن اشاره شده است. از جمله در آیه ۱۰۹ سوره مبارکه بقره خداوند متعال می‌فرماید: «وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّوكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا» مفهوم این آیه بیانگر خواست قلبی و میل باطنی کفار، در سلب ایمان مؤمنین و برگرداندن آنان به دوران گذشته جاهلیت است. و حضرت آیت‌الله خامنه‌ای رهبر معظم انقلاب اسلامی ایران می‌فرماید: «تهاجم فرهنگی یک مسأله‌ی بسیط نیست؛ بلکه طراحی‌ها و برنامه‌ریزی‌هایی است که دشمن برای هدف قرار دادن اعتقاد، اخلاق و فضیلت در قشرهای مختلف می‌کند» (۱۳۸۲/۲/۲۲). و به بیان دیگر عبارتست از جایگزینی فرهنگ بیگانه با فرهنگ خودی به شکلی هوشیارانه که بتواند یک ملت و جامعه را نسبت به فرهنگ خود بیگانه، و مطیع غرایز بیگانگان کند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۳). در تهاجم فرهنگی هدف عمده، محو فرهنگ مقابل است که اغلب روندی کند و نا آشکار دارد (احدی، ۱۳۸۷: ۲۷۹).

فرضیه‌ها

- ۱- بین بعد فرهنگی - تاریخی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن رابطه معناداری وجود دارد.
- ۲- بین بعد جغرافیایی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن رابطه معناداری وجود دارد.
- ۳- بین بعد سیاسی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن رابطه معناداری وجود دارد.
- ۴- متغیرهای سه‌گانه مربوط به هویت ملی در پیش‌بینی متغیر تهاجم فرهنگی سهم متفاوتی دارند.

روش‌شناسی

این پژوهش از نظر هدف کاربردی و از نظر روش جمع‌آوری داده‌ها توصیفی از نوع همبستگی است و همبستگی بین متغیر هویت ملی، در سه بعد فرهنگی - تاریخی، جغرافیایی و سیاسی با تهاجم فرهنگی دشمن را در بین دانشجویان مورد بررسی قرار داده است. جامعه‌ی آماری این پژوهش تمامی دانشجویان دانشگاه علوم دریایی امام خمینی (ره) به تعداد ۸۰۰ نفر بود، حجم نمونه براساس جدول کرجسی و مورگان ۲۶۰ نفر تعیین شد. اما محققان جهت اطمینان بیشتر و جلوگیری از افت آزمودنی حجم

نمونه را به ۲۸۰ نفر افزایش دادند و در نهایت به دلیل مخدوش بودن، تعداد ۳۷ پرسشنامه معتبر شناخته شد و نهایتاً تعداد پاسخگویان به ۲۴۳ تقلیل یافت. نمونه‌گیری به روش تصادفی ساده صورت پذیرفته است. ابزار گردآوری داده‌ها، دو پرسشنامه بوده است؛ شامل پرسشنامه هویت ملی، برگرفته از لطف‌آبادی به تعداد ۲۱ سؤال، و پرسشنامه مربوط به تهاجم فرهنگی دشمن، برگرفته از بخش پیامدی پرسشنامه کلارک و استارگ با ۷ سؤال بوده است. روایی پرسشنامه‌ها توسط تعدادی از صاحب‌نظران و کارشناسان مورد تأیید واقع شد و ضریب پایایی آنها با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ و از طریق اجرای طرح مقدماتی روی نمونه‌ای ۳۰ نفری برای پرسشنامه هویت ملی ۰/۸۷ و برای پرسشنامه تهاجم فرهنگی ۰/۷۷ به دست آمد داده‌ها در دو سطح توصیفی، با استفاده از شاخص‌های میانگین و انحراف معیار و بخش استنباطی، با استفاده از آزمون ضریب همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون مورد تجزیه و تحلیل واقع شدند.

یافته‌ها

مشخصات جمعیت‌شناختی نمونه مورد بررسی بین سنین ۱۹-۲۵ سال است. محل سکونت تعداد ۶۲ نفر معادل ۲۵ درصد استان‌های شمالی، ۶۱ نفر معادل ۲۵ درصد استان‌های شرقی، ۴۸ نفر معادل ۲۰ درصد استان‌های غربی، ۳۶ نفر معادل ۱۵ درصد استان‌های جنوبی و ۳۶ نفر معادل ۱۵ درصد مربوط به استان‌های مرکز کشور است. براساس نتایج به دست آمده از پرسشنامه‌ها، نتایج محاسبه آماره استنباطی فرضیه‌ها به شرح جدول شماره ۱ است.

جدول ۱: میزان رابطه متغیرهای مستقل و وابسته تحقیق

ردیف	متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	سطح معناداری	درصد اطمینان
۱	بعد فرهنگی - تاریخی هویت ملی	پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن	۰/۲۵۲	۰/۰۰۰	۰/۹۵
۲	بعد جغرافیایی هویت ملی	پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن	۰/۲۲۲	۰/۰۰۰	۰/۹۵
۳	بعد سیاسی هویت ملی	پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن	۰/۲۳۶	۰/۰۰۰	۰/۹۵

فرضیه اول: بین بعد فرهنگی - تاریخی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن رابطه وجود دارد. با توجه به مقادیر $(R=0/252)$ و $sig=0/000$ ، بین بعد فرهنگی - تاریخی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن رابطه‌ی معنادار و مستقیم وجود

دارد. به عبارتی هر قدر بعد فرهنگی - تاریخی هویت ملی افزایش یابد، پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن نیز افزایش می‌یابد.

فرضیه دوم: بین بعد جغرافیایی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن رابطه وجود دارد. در این فرضیه همبستگی مشاهده شده بین متغیر بعد جغرافیایی هویت ملی با پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن براساس آزمون همبستگی پیرسون با مقدار $0/222$ و سطح معنی داری $sig=0/000$ با سطح اطمینان 95% مثبت و معنادار است. بنابراین می‌توان گفت هرگاه بعد جغرافیایی هویت ملی افزایش یابد، میزان ضریب ایمنی دانشجویان در برابر تهاجم فرهنگی دشمن نیز افزایش می‌یابد و افرادی که از نظر ارزیابی بعد جغرافیایی هویت ملی در سطح بالاتری قرار دارند، به طور متوسط، تهاجم فرهنگی کمتری را تجربه کرده‌اند.

فرضیه سوم: بین بعد سیاسی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن رابطه وجود دارد. براساس نتایج حاصل از ضریب همبستگی ($R=0/236$) و سطح معنی داری $sig=0/000$ بین بعد سیاسی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی رابطه معنی دار و مثبت وجود دارد. یعنی با افزایش ضریب ارزیابی بعد سیاسی هویت ملی، میزان ضریب ایمنی دانشجویان در برابر تهاجم فرهنگی دشمن افزایش می‌یابد.

فرضیه چهارم: متغیرهای سه‌گانه مربوط به ابعاد هویت ملی در پیش‌بینی پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن سهم متفاوتی دارند.

جدول ۲: مدل رگرسیون چند متغیره - ابعاد هویت ملی در پاسخ به تهاجم فرهنگی

مدل	متغیرهای پیش‌بینی‌کننده	R	R ²	F		B	Beta	T
				مقدار	معنی داری			مقدار
۱	بعد فرهنگی - تاریخی	۰/۲۵۲	۰/۰۶۳	۱۶/۳۴۱	۰/۰۰۰	۰/۱۹۰	۰/۲۵۲	۱۲/۱۰۳
								۰/۰۰۰
۲	بعد فرهنگی - تاریخی	۰/۲۸۴	۰/۰۸۰	۱۰/۵۰۵	۰/۰۰۰	۰/۱۳۶	۰/۱۸۰	۲/۵۴۵
								۰/۰۳۶
	بعد سیاسی							۲/۷۷۸

متغیر ملاک: پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن

برای سنجش همزمان رابطه‌ی بین ابعاد فرهنگی - تاریخی، جغرافیایی و سیاسی هویت ملی با پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن از معادله رگرسیون چند متغیره به روش

گام به گام استفاده شد. نتایج در جدول شماره ۲ ارائه شده است. در مدل اول، ضریب تعیین ($R^2=0/063$) بیانگر اینست که متغیر «بعد فرهنگی هویت ملی» ۶ درصد از واریانس پاسخ به تهاجم فرهنگی را تبیین می‌کند. با ورود متغیر بعد سیاسی هویت ملی در مدل دوم؛ مقدار واریانس تبیین شده به ۸ درصد می‌رسد ($R^2=0/080$) و متغیر بعد جغرافیایی هویت ملی به علت آن که رابطه ضعیفی در پاسخ به تهاجم فرهنگی دشمن داشته از مدل حذف شده است.

با توجه به این که سطوح معنی‌داری آماره F در هر دو مدل از پنج درصد کمتر است. لذا نسبت‌های واریانس تبیین شده در هر مدل به لحاظ آماری معنی‌دار بوده و به صورت اتفاقی نیست و تبیین مدل به صورت خطی معنادار است هم‌چنین در مدل ۲ مشاهده می‌شود ضریب برآورد شده برای متغیر بعد فرهنگی تاریخی برابر با ۰/۱۸۰ و ضریب بعد سیاسی ۰/۱۴۹ است. با توجه به این که معناداری آنها کمتر از ۵ درصد است. بنابراین رابطه مثبت و معناداری بین متغیر بعد فرهنگی - تاریخی و پاسخ به تهاجم فرهنگی وجود دارد و رابطه بعد سیاسی و پاسخ به تهاجم فرهنگی نیز معنادار است و از آنجا که به ازای یک واحد افزایش در ابعاد فرهنگی - تاریخی ۰/۱۸۰ میزان پاسخگویی به تهاجم فرهنگی دانشجویان افزایش خواهد یافت و به ازای یک واحد افزایش در بعد سیاسی، ۰/۱۴۹ میزان پاسخگویی به تهاجم فرهنگی دانشجویان افزایش می‌یابد. بنابراین می‌توان گفت که هر یک از متغیرها تأثیر متفاوتی بر متغیر وابسته (پاسخ به تهاجم فرهنگی) می‌گذارد و فرضیه چهارم تحقیق تأیید می‌شود. براساس جدول شماره ۲ نیز می‌توان معادله رگرسیونی ذیل را برای پیش‌بینی میزان پاسخگویی به تهاجم فرهنگی دشمن برحسب مدل‌های ۱ و ۲ تنظیم کرد.

$$\begin{aligned} \text{مدل ۱: (بعد فرهنگی هویت ملی} & \times 0/252 + 3/061 = \text{پاسخگویی به تهاجم فرهنگی} \\ \text{مدل ۲: (بعد سیاسی هویت ملی} & \times 0/149 + \text{بعد فرهنگی هویت ملی} \times 0/180 + \\ & 2/778 = \text{پاسخگویی به تهاجم فرهنگی} \end{aligned}$$

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های فرضیه اول نشان داد که بین بعد جغرافیایی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی رابطه معنی‌دار و مثبت وجود دارد. این نتایج با یافته‌های پژوهش حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۹۱)، قاسمی و ابراهیم‌آبادی (۱۳۹۰)، قنبری برزیان و جعفرزاده (۱۳۹۰)، حاجیانی (۱۳۸۷)، ملاصادقی (۱۳۷۸) همخوانی دارد.

یافته‌های فرضیه دوم نشان داد که بین بعد فرهنگی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی رابطه معنی دار و مثبت وجود دارد. این نتایج با پژوهش اذانچیلر (۱۳۹۳)، حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۹۱)، قاسمی و ابراهیم‌آبادی (۱۳۹۰)، قنبری برزیان و جعفرزاده (۱۳۹۰)، قربی (۱۳۹۰)، اطهری و امیر انتخابی (۱۳۸۸)، فخرایی و کریمیان (۱۳۸۸)، جوادی‌یگانه و عزیزی (۱۳۸۷)، ابوالحسنی (۱۳۸۶)، لطف‌آبادی (۱۳۸۵)، لطف‌آبادی و نوروزی (۱۳۸۳)، پارسا‌پژوه (۱۳۷۹)، کفاش فریدی (۱۳۷۵) در داخل کشور و با نتایج پژوهش سرجی (۲۰۱۴) و زاینگ (۱۰۱۰) در خارج از کشور همسویی دارد.

نتایج به دست آمده در فرضیه سوم حاکی از وجود رابطه معنی دار میان بعد سیاسی هویت ملی و پاسخ به تهاجم فرهنگی بود. این یافته با نتایج پژوهش حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۹۱)، قاسمی و ابراهیم‌آبادی (۱۳۹۰)، ولی‌زاده (۱۳۸۹)، اطهری و همکاران (۱۳۸۸)، عباسی و همکاران (۱۳۸۶) همخوانی دارد.

نتایج فرضیه چهارم، تحلیل رگرسیون پاسخ به تهاجم فرهنگی بر حسب مقیاس‌های ابعاد جغرافیایی، فرهنگی - تاریخی، سیاسی هویت ملی نشان داد که دو متغیر ابعاد فرهنگی - تاریخی و سیاسی هویت ملی با تهاجم فرهنگی رابطه معنی دار دارند، اما متغیر بعد جغرافیایی هویت ملی دارای رابطه ضعیف با پاسخ به تهاجم فرهنگی بوده و از دیدگاه پاسخگویان اهمیت کمتری نسبت به سایر ابعاد هویت ملی داشته است. این نتایج مغایر با یافته‌های قنبری برزیان و همکاران (۱۳۹۰) و قالیباف و همکاران (۱۳۹۰)، است که نتیجه گرفتند هویت ملی در درجه نخست زاینده محیط جغرافیایی بوده و با آن در ارتباط بوده و هویت جغرافیایی و موقعیت سرزمینی تبلور فیزیکی، عینی و مشهود هویت ملی است. و هم‌چنین با یافته‌های حافظ‌نیا و همکاران (۱۳۹۱)، قاسمی و ابراهیم‌آبادی (۱۳۹۰)، نیز که علت بقای ایران را هویت جغرافیایی و موقعیت سرزمینی می‌دانند مغایرت دارد. البته ایجاد احساس تعلق و عشق به سرزمین جغرافیایی برای تقویت بعد جغرافیایی هویت ملی ضرورت داشته و موجب وحدت و انسجام میان افراد می‌شود. یافته کلی تحقیق نیز بیانگر ارتباط میان بعد جغرافیایی هویت ملی با پاسخ به تهاجم فرهنگی بوده است. ولی عامل قوی جهت مقاومت در برابر حمله‌های فرهنگی محسوب نمی‌شود. و هم‌چنین بعد فرهنگی - تاریخی ارتباط قوی‌تری نسبت به بعد سیاسی هویت ملی با پاسخگویی به تهاجم فرهنگی دارد.

تحولات به وجود آمده در قرن حاضر، بحث از فرهنگ و مؤلفه‌های وابسته به آن را

در ردیف مهم‌ترین مسائل ملی و بین‌المللی قرار داده است، به گونه‌ای که بسیاری از مسائل کلان فرهنگی پیوندی عمیق با استقلال یک کشور و مقولات سیاسی پیدا کرده‌اند. مقام معظم رهبری در این راستا می‌فرماید: «همه مردم کشور به خصوص قشرهای با فرهنگ و برخوردار از سواد و علم و معرفت بدانند که استقلال یک ملت جز با استقلال فرهنگی تأمین نمی‌شود. اگر یک ملت از لحاظ سیاسی تحت تأثیر قدرت‌های بزرگ نباشد و از لحاظ خود کفایی هم تکمیل باشد، اما فرهنگ، اخلاق، عقاید و باورهای دشمنان و بیگانگان در میان این ملت رواج داشته باشد و رشد کند، این ملت نمی‌تواند ادعای استقلال بکند.» در واقع تهاجم فرهنگی هر چند به ظاهر دارای خصلتی نرم، کم هزینه، بدون تلفات جانی و مالی است، اما از نظر ماهیت چهره‌ای خشن و براندازانه دارد، که هویت ملی یک ملت و یک کشور را نشانه رفته است. چنان‌که مورد آسیب و تعرض قرار گیرد نوجوانان و جوانانی که با مسأله شکل‌گیری هویت ملی روبرو هستند در جریان جست‌وجو و دستیابی به مسأله هویت ملی، دچار بحران هویت خواهند شد. برای در امان بودن از آسیب این چنینی مجموعه‌های فرهنگی مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) می‌فرمایند: «در خودتان بصیرت ایجاد کنید، قدرت تحلیل خودتان را بالا ببرید. این قدرت تحلیل خیلی مهم است. هر ضربه‌ای که در طول تاریخ ما مسلمانان خوردیم از ضعف قدرت تحلیل بود پس نگذارید که دشمن از بی‌بصیرتی و ناآگاهی ما استفاده بکند و واقعیتی را واژگون جلوه دهند» (۱۳۷۷/۱۱/۱۳). و هم‌چنین می‌فرمایند: «بهترین زمینه برای ایجاد فضای اظهار نظر آزاد، تسریع در راه‌اندازی کرسی‌های آزاداندیشی در دانشگاه‌ها است» (۱۳۸۸/۶/۸).

تردیدی نیست که احراز هویت ملی مورد انتظار در برابر تهاجم فرهنگی و تداوم آن، بدون فراهم شدن بسترهای مناسب، غیرقابل حصول است. در چنین شرایطی نگارندگان پیشنهاد می‌کنند:

دانشگاه‌ها؛ دانشجویان را از لحاظ طرز تفکر انتقادی چنان مجهز کنند که بتوانند در برابر حمله‌های فرهنگی، مقاومت کرده و در بهره‌گیری از آنها حسن انتخاب به خرج دهند. در تعیین فعالیت‌های دانشجویان، بحث‌های گروهی، گردش‌های علمی، انتخاب مربیان و وسایل تعلیماتی و غیره، از روش‌ها و برنامه‌هایی استفاده کنند که بتوانند هویت ملی را در کلیه ابعاد دانشجویان تقویت کرده و هم‌چنین در خصوص شناخت و عملکرد هویت ملی مباحثه‌ها و تبادل نظرهایی بین اساتید و دانشجویان برقرار شود.

تنوع بخشیدن به شیوه‌های ارضای نیاز دانشجویان و پُر کردن بهینه اوقات فراغت با برنامه‌های متنوع و مطلوب مثل در اختیار گذاشتن کتب متنوع مذهبی و فرهنگی، تهیه و انتشار مجلات خوب و ارزشمند، برگزاری کلاس‌های مفید.

راه‌اندازی کرسی‌های آزاداندیشی در حوزه‌های فرهنگی و هویت ملی به گونه‌ای که قدرت تحلیل را در دانشجویان و اساتید تقویت کرده و بصیرت آنها را افزایش دهد.

توجه دادن دانشجویان به فرهنگ‌ها، الگوها، اسوه‌ها و شخصیت‌های ملی و میهنی که زمینه‌های جذب و گرایش به فرهنگ بیگانه را متفی می‌سازد.

تقویت بینش مذهبی و سیاسی از جمله روحیه استقلال‌طلبی، و استقلال‌خواهی، پذیرش و تبعیت از اصل حاکمیت ولایت فقیه، ارائه آگاهی‌های سیاسی و شناخت جغرافیای سیاسی جهان اسلام و ایران به دانشجویان.

منابع

- ابوالحسنی، سیدرحیم (۱۳۸۷): «مولفه‌های هویت ملی با رویکرد پژوهشی»، *فصلنامه سیاست*، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، ش ۴، صص ۱-۲۲.
- احدی، حسن (۱۳۸۷): «بررسی مسائل روانی اجتماعی تهاجم فرهنگی بر نوجوانان و جوانان»، *فصلنامه پژوهش فرهنگی*، ش ۱۴ و ۱۵، صص ۲۷۵-۲۸۶.
- احمدی، حمید (۱۳۸۷): «بنیادهای هویت ملی ایران»، *فصلنامه فروزش*، ش ۱، صص ۴۹-۵۶.
- اذنجیلر، ابوالفضل (۱۳۹۳): «راهکارهای مقاوم‌سازی ساختار فرهنگی و هنری کشور»، جشنواره فرهنگی و هنری پایداری ملی، سایت دسترسی <http://www.roshd.ir>
- اشرف، احمد (۱۳۹۰): «هویت ایرانی در قرن‌های نوزدهم و بیستم میلادی»، *نشریه اینترنتی گذار*، ش ۱۷، سایت دسترسی www.gozaar.org.
- اطهری، سیداسدالله، انتخابی‌شهرود، امیر (۱۳۸۸): «نقش مدرسه در باز تولید نظام سیاسی»، *مجله مدیریت فرهنگی*، س ۳، ش ۳، صص ۶۱-۷۶.
- تقی‌یاره، فاطمه (۱۳۹۲): «مطالعه عوامل روان‌شناختی تأثیرگذار بر فرهنگ‌پذیری دانشجویان»، *نشریه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ*، ش ۲۳.
- حاجیانی، ابراهیم (۱۳۸۷): «نسبت هویت ملی با هویت قومی در میان اقوام ایرانی»، *مجله جامعه‌شناسی ایران*، دوره ۹، ش ۳-۴، صص ۱۴۳-۱۶۴.
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ مجتهدزاده، پیروز؛ کاوندی‌کاتب، ابوالفضل (۱۳۹۱): «تبیین بنیادهای علت وجودی و بقای کشور ایران»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۳، ش ۱، صص ۳-۲۸.

- خسروی، علیرضا (۱۳۹۰): «امام خمینی و بازسازی هویت (از هویت ملی تا هویت سیاسی)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۲، ش ۲، صص ۳-۳۰.
- رحمانی، تقی (۱۳۸۴): «تهاجم فرهنگی در عرصه فرهنگ»، *نشریه معارف اسلامی*، ش ۶۱، ص ۶-۱۱.
- زاهد، سعید (۱۳۸۴): «هویت ملی ایرانیان»، *نشریه راهبرد توسعه*، س ۱، ش ۴، صص ۱۲۹-۱۳۸.
- سبحانی نژاد، مهدی؛ پورطهماسبی، سیاوش؛ تاجور، آذر (۱۳۹۰): «موانع و پیش نیازهای تحقق مؤلفه‌های فرهنگی و آموزشی سند چشم‌انداز بیست ساله کشور»، *نشریه مهندسی فرهنگی*، س ۶، ش ۵۹ و ۶۰، صص ۸۰-۹۰.
- شریف‌زاده، فتاح (۱۳۹۰): «ضرورت بازشناسی نظام آموزش عالی و نقش آن در توسعه علمی و اجتماعی کشور: پژوهشی درباره‌ی دوره‌ی کارشناسی رشته‌ی مدیریت دولتی دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی کشور»، *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، س ۲، ش ۱، صص ۷۹-۱۱۲.
- صابری، علی (۱۳۸۰): «شبیخون فرهنگی و موضع ادبای معاصر مصر در مقابل آن»، *مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی*، دانشگاه تهران، صص ۳۴۳-۳۵۸.
- صالحی‌امیری، سیدرضا؛ شادالویی، نوریه (۱۳۹۲): «عوامل تأثیرگذار بر سلامت نظام اداری در تحقق طرح تحول نظام اداری»، *مجله مدیریت فرهنگی*، س ۷، ش ۱۹، صص ۱-۱۱.
- صحیفه امام (۱۳۷۸): ج ۱۵، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- عباسی، خیام؛ ایمان، محمدتقی (۱۳۸۶): «تبیین جامعه‌شناختی گرایش نوجوانان به فرهنگ غربی»، *نشریه جوانان و مناسبات نسلی*، ش ۱، صص ۱۱۳-۱۴۰.
- عصاره، علیرضا؛ حسینی دخت، محسن (۱۳۹۳): «واکاوی نقش توسعه موسسات آموزش عالی در قبال فرهنگ و تهاجم فرهنگی»، *مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، س ۶، ش ۲، صص ۹۱-۱۰۰.
- غفیری‌برزیان، علی؛ جعفرزاده، فروزنده (۱۳۹۰): «قدرت هویت ملی در بین ایرانیان»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۲، ش ۴، صص ۳-۲۹.
- فخرایی، سیروس؛ کریمیان، انور (۱۳۸۸): «بررسی رابطه سرمایه فرهنگی با هویت‌پذیری مطالعه موردی در دانش‌آموزان پیش دانشگاهی پسرانه شهرستان بوکان در سال تحصیلی ۹۰-۸۹»، *نشریه جامعه‌شناسی*، س اول، ش ۳، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، صص ۱۲۵-۱۴۸.
- فولادی، محمد؛ بختیاری، محمدعزیز (۱۳۷۸): «عامل تضعیف خود باوری فرهنگی»، *نشریه معرفت*، ش ۳۰، صص ۸-۲۴.
- قاسمی، حاکم؛ ناظری، زهرا (۱۳۹۱): «فرهنگ ایرانی در عصر جهانی شدن»، *مطالعات فرهنگ و ارتباطات*، س ۱۳، ش ۱۹، صص ۹۱-۱۱۲.
- قالیباف، محمدباقر؛ پوینده، محمدهادی (۱۳۹۰): «تبیین جغرافیایی بنیادهای هویت ملی (مطالعه موردی: ایران)»، *فصلنامه مطالعات ملی*، ش ۴۵، س ۱۲، ش ۱، صص ۴-۲۴.
- قربی، سیدمحمدجواد (۱۳۹۰): «چیستی مفهومی تهاجم و ناتوی فرهنگی و راهکارهایی برای ایران»، *فصلنامه عملیات روانی*، س ۸، ش ۳۱، صص ۱۴۷-۱۷۰.
- کبیری، افشار (۱۳۸۹): «بررسی تحولات تاریخی هویت ملی در ایران»، *پژوهشنامه هویت ۳*، پژوهشکده تحقیقات استراتژیک مجمع تشخیص مصلحت نظام، ص ۱۷۳.
- لطف‌آبادی، حسین (۱۳۸۵): «آموزش شهروندی ملی و جهانی همراه با تحکیم هویت و نظام ارزشی دانش‌آموزان»، *فصلنامه نوآوری‌های آموزشی*، س ۵، ش ۱۷، صص ۱۲-۴۴.

- لطف‌آبادی، حسین؛ نوروزی، وحیده (۱۳۸۳)؛ «بررسی چگونگی نگرش دانش‌آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی ایران به جهانی‌شدن و تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان»، *تشریح نوآوری‌های آموزشی*، دوره ۳، ش ۹، صص ۸۸-۱۱۹.
- نظری، علی‌اشرف (۱۳۹۰)؛ «احزاب سیاسی و هویت ملی تأملی در کارکردها و چشم‌اندازها»، *فصلنامه مطالعات ملی*، س ۱۲، ش ۱، صص ۷۲-۹۸.
- ولی‌زاده، اسماعیل (۱۳۸۸)؛ «تهاجم فرهنگی و راه‌های مقابله با آن»، سایت دسترسی.
- Bordieu, P., Passeron, J.C., (1990); *Reproduction in Education, Society and Culture*, 2nd Ed. Sage, London.
- Hanan Himasari (2012); *Modernization and Cultural Transformation: The Expansion of Traditional Batak Toba House in Huta Siallagan*, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 50, PP 800-811.
- Idris, Fazilah. Hassan, Zaharah. Ya'acob, Azizah. Saran, Kaur Gill & Noor Aziah (2012); *The role of education in shaping youth's national identity*, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 59, PP 443-450.
- Omer, Mayada. Mostashar, Ali. Lindemann, Udo (2014); *Resilience Analysis of Soft Infrastructure Systems*, *Procedia Computer Science*, 28, PP 565-574.
- Royal, Jan (2012); *Evaluating human, social and cultural capital in nurse education*, *Nurse Education Today*, 32 (2012) e19-e22.
- Sergio W. Carvalho a, David Luna (2014); *Effects of national identity salience on responses to ads*, *Journal of Business Research*, 67, PP 1026-1034.
- Smith, A.D. (1991); *National identity*. Reno, Nevada: University of Nevada Press.
- Xiang Ye (2010); *Cultural Invasion and Cultural Protection: Should Chinese Celebrate Christmas*, *Asian Social Science*, Vol 6, No 1.
- <http://www.leader.ir>
- www.hawzah.net/fa/magazine/magart